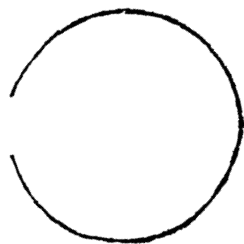

Anaon aneb Krajina s kolektivní duší

Ta zem byla naše ještě před tím, než jsme jí patřili. Byla naší zemí dlouho před tím, než jsme byli jejími lidmi. Vlastnila nás, ale my jsme ji ještě nevladnili. Něco, co jsme skrývali, nás oslabovalo a pak jsme přišli na to, že je to v nás samých. Odtahovali jsme se od země našeho žití a pak jsme našli spásu v tom, že jsme se jí podvolili. Dali jsme se jí takoví, jací jsme byli. Čin daru byl podmíněn mnoha činy války. Zem neurčitě přicházela k sobě, stále ještě bez příběhů, bez umění a nezvýrazněná. Taková, jaká byla, a taková, jakou se měla stát.

Z básně, kterou Robert Frost přednesl při inauguraci prezidenta J. F. Kennedyho

Mnoho lidí si zvolí rodné místo teprve ve středním věku nebo ke stáru. Před tím ještě nepotřebují někam určité patřit a netouží být vlastněni nějakým krajem. Je jim jedno, ke komu se přidá jejich duše po smrti. Silnou bytost mají ty kraje, kde je málo bludných duší. V jižních Čechách a na Vysočině lidé nepochybují o tom, kam (a tedy ke komu) patří, a je to cítit na první mezi, hned jak někde na vesnici vystoupíte z vlaku. Zemřelí splynuli s krajinou, zemřeli a splynuli s předky. To na Olšanech jako by na sebe narážely touhy a otázky. Velké nekropole mívají atmosféru nádraží, odkud se jezdí všemi směry. Na venkovském hřbitově se leží a dívá do nebe, protože kam by se člověk trmácel, že ano? Skřivánek zpívá, v třebském kostelíku hraje Antonín Dvořák na varhany. Je tu klid a koleje tu nikdo nepokládá, přestože ve světě právě zuří postmoderna nebo něco po ní. Jak to říkal e. e. cummings?

*Hledači pravdy
nesleduj cest
všechny vedou tam
a pravda je zde.*

Patřím Čechám, ale některým místům víc. Víc jak deset let chodím kra- jem někde mezi Dubou, Úštěkem a Českou Lípou a ptám se. A protože jsem geolog, tak kladu přízemní otázky. Jak vznikly všechny ty hluboké rokle, kterými neteče žádný potok? *Nejspíš při tání sněhových polí v ledových dobách.* Proč jsou skály tak zbrzděné systémem drobných dolíků-voštin? *Protože povrchy skal jsou jednak zpevňovány opálem vymytým ze skal, jednak rozrušovány krystalizačními solí, a to vše se děje ve složitém kapilárním systému pískovcového masivu.* Otázek je mnoho, odpovědi jsou nepřesné, ale stejně toho po mnoha sondách do půdních pokryvů a analýzách minerálů víme už dost. Rozum se musí namáhat, aby srdce vidělo přesně. Otokar Březina je přímo typem vizionáře, ale pak někdo přijde, udělá pečlivý rozbor jeho díla a ukáže, kolik gnostických vlivů, kolik dobové filozofické literatury je rozptýleno v jeho básních. Když už si vize měla na někoho sednout, hodil se jí víc jasný a věduocí rozum.

Do kraje kolem holandských rybníků přišel Jiří dřív než já. Rodiče ho tam odvezli sotva několikaměsíčního. O pár let později zde již sbíral první pazourkové nástroje, rozptýlené na nízkých návrších kolem dřívějších močálů. Mezitím vystudoval archeologii a prokopával Moravský kras. Mne víc zajímala zdejší krajina – jednak ta kosmická, máchovská, jednak ta velmi skutečná krajina geomorfologických dějů. Abych poznal, jak ubýval pís- kovcový masiv, musel jsem listovat vrstvami pod jeho úpatím. Sondoval jsem na desítkách míst a kreslil jsem profily. Stále jsem se tázal. Rychle jsem si uvědomil, že archeologické nálezy mi pomáhají datovat vrstvy, a tím i procesy vzniku a vývoje pískovcového reliéfu.

Postupně jsme se k sobě s Jiřím blížili systémem pískovcových roklí pod Vlhostí. Nálezů přibývalo, najednou jsme měli deset, pak dvacet a dnes víc jak třicet převisů s kamennými nástroji patřícími mezolitu – období me- zi koncem ledové doby a počátkem zemědělství, kdy se lidé ještě věnovali lovu, žili v malých tlupách sběračů a lovců a nejvíc ze všeho se podobali lesním indiánům. Trvalo to deset let, než jsme začali mít představu, kde byly jejich hlavní a kde vedlejší tábory. Podle kostí jsme se dozvěděli, že lovili bobra, ryby, dokonce želvy. Do pískovcových převisů přicházeli kon- cem léta na sběr lískových oříšků a v zimě zde kvůli kožešinám lovili kuny. Uhlíky nám prozradily, jak vypadal zdejší les. Ulity měkkýšů pomohly určit nejenom kvalitu podrostu, ale také ukázaly na nějakou závažnou ekologic- kou katastrofu, která se tu udála kolem roku tisíc před Kristem. Tehdy na území vymřelo asi třicet druhů měkkýšů a zůstalo sedm odolných druhů, které se tu drží dodnes. Zuhelnatělá semínka a zbytky rostlinných tkání, zakleslých v drobné retuši pazourků, začaly ukazovat na prostředí a výži- vu. Pak jsme našli první lidské zuby, mísovitá ohniště, sídlištní jámy.

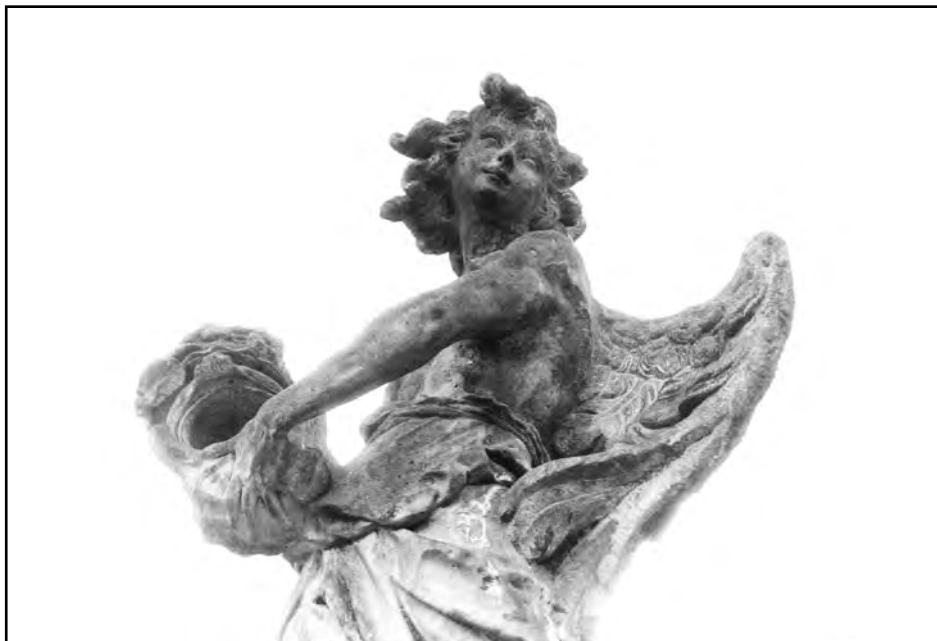
Nebudu dál povídat o mezolitu ani o kousku zděděné lovecké duše. Jak ale chceme zapomenout na způsob života, kterému jsme se jako druh věnovali asi tak sto tisíc let, zatímco s hlinou, kovem a počítačem si hraje me tak sotva osm tisíc let? Chci jen ukázat, z čeho vyrůstaly naše otázky. A to tam v převisech byly střepy nejméně pěti mladších kultur, a dokonce rituální neolitická nádoba s postavou oranta. Stejně důkladně jsme si prohlíželi i ohniště pratrampů z první republiky (pili pivo a víc než konzervy si připravovali syrové maso – často slepice). A do toho jsem četl *Máj, Lusovce* a Heideggera. Tázání pokračovalo.

Bydlel jsem v tom kraji a hovořil s lidmi. V Sudetech poznáte první generace přistěhovalců – buď ke krajině nemají vůbec žádný vztah, nebo ji začnou objevovat až ke stáru. Druhá a třetí generace se tady narodila a už je tu doma. Začínají vlastnit krajinu a krajina taky začíná vlastnit je. Jejich mrtví se už nějak snaží sžít s prvousedlíky. Jde to ztuha a chce to čas. Pokud Němci opraví sudetský kostel, pomohou památce přežít další století, ale místní komunita to nepřijme, nesemkne ji ten dar krásným tvořivým způsobem, ale spíš opatrnou nedůvěrou vůči „cizincům“ s domovským právem. Země se mezitím slučuje a pracuje, ale ona má víc času než my.

Dlouhou dobu jsem neznal údolí Lešnice nad Pavličkami. Leží tady proti sobě převisy s bohatým pravěkým osídlením. Minulý rok dva tuze pečliví švédští studenti z Uppsaly vyzvedli z naší sondy v převisu Nízká Lešnice kromě kupičky pazourků také pytlík kostí. Teprve později antropologové určili v jedné z nich zlomek lidské lebky, a to dokonce s několika vrypy pazourkem, jako by si někdo dělal ze svého bližního talisman. Ohniště na bázi sondy poskytla uhlíky a radiokarbonové datum 10 200 let. Měli jsme radost, protože v Čechách takto starého člověka už dlouho nikdo nenašel. A myslíme si, že radost bude mít i *National Geographic Society*, která nám dala na výzkum peníze.

Ale teď celé toto vyprávění obrátím. Jako by všechny geologické poznatky byly jenom vedlejším produktem kontaktu s krajinou – *jako s mocným cizincem, kterého se musíš ptát na dovození poznat a být poznán*. Možná existují jiné způsoby poznávání a jiné druhy lidí, ale sám za sebe jsem přesvědčen, že duše čehokoliv se poznává prací a dotykem s hmotou – s půdou, dřevem a kameny. Mám-li pocit, že humanitní obory jsou v nějaké chronické, vleklé krizi, je to myslím tím, že z jedněch myšlenek a abstraktních koncepcí vaří další abstraktní koncepcce a někde se vytratil kontakt s trním zarostlou pasekou, dojičkami krav a železničními pražci, tedy s věcmi nezbytnými pro život. Bruno Latour tomu říká ztráta kontaktu s empirií.

Bylo koncem zimy, na podmrzlých polích ležel poprašek čerstvého sněhu. Sprašové půdy byly těžké a klouzavé. Člověk uvítal chvíli, kdy se země-

U poustevny nedaleko Lysé nad Labem stojí dvě z nejkrásnějších soch celého českého baroka – Anděl Blažené a Anděl Žalostné smrti od M. B. Brauna. Mrtví byli až do 19. století součástí komunity živých. Do kostela se chodilo nejenom na mši, ale také na návštěvu své rodiny, čekající jako zrno na svatém poli na vzkříšení.

dělská krajina náhle změnila v pískovcový labyrint hlubokých roklí a písčitých pokryvů. Jasany se už začaly bělat, ostrůvky buků fialově prosvítaly a modřiny ještě nesundaly žluť. Neznal jsem pořádně údolí Lešnice, ale byl jsem upoután silným duchem místa, a tak jsem se krajiny ptal na jména (asi jako když se onehdy v hospodě jasnozřivá promiskuitní Romka snažila s vyšším než statistickým úspěchem uhodnout křestní jména možných zákazníků). Je to taková zvláštní stará představa, že některá místa v krajině mají jména odnepaměti, od bájných dob. A ta se člověku, který tu žije, teprve postupně vynořují. Cizinci se ovšem tato pravá jména neříkají, tomu se řekne, jak jsme krajinu nazvali, aniž bychom na ni brali ohled. Napadlo mě tehdy jméno „Olešnice“ či „Olšovák“, snad podle několika olší na louce podmáčené vrstevním pramenem. Doma na mapě jsem našel jméno „Lešnice“ jako doklad, že vztah ke krajině funguje. Celá tato věc se jmény je o to zajímavější, že etymologové mi říkají, že „lešnice“ je místo porostlé lískou, tedy lískovým čili „lštěním“ neboli „lešním“, a že s olší nemá nic společného.

Vracel jsem se z Lešnice po poli směrem k Zátyní. Protože jsem pozoroval krajinu, věci kolem sebe, tak jsem více vnímal i to, co se děje uvnitř. Byl jsem překvapen, dokonce zaražen (a po několika letech tento pocit stále trvá) něčím samozřejmým, co je popsáno v každé druhé básničce či vzpomínce regionálního umělce na krajinu domova. Něčím tak vykřičeným, že se to ostýchám popsat, i když to vlastně tvoří jádro tohoto vyprávění. Byl to rozhovor, který jsem s podstatou, s bytostí kraje nevědomky vedl již celá léta. Je to velice jednoduché – chodíme krajinou a myslíme na svou práci, na dřevo na zimu, na lidi ve vsi. Někde nahoře na sebe narážejí slova a zámlky, motivy se vracejí, lenivě si dovolujeme nedořící větu, nepřijít k nějakému závěru, šum slov, útržky myšlenek, snů a každodenních obrazů. O dvě patra vědomí níž jsou slova vzácná, už tu jsou jen nějaké ohlasy slov – asi jako když se na hladině šíří kruhy vln, ale jak kámen klesá ke dnu, vlny prostupují také prostor pod hladinou – ty však nejsou vidět. Jak mám dostat do slov děj pod hladinou, když nebyl mluven slovy? Byl to dialog, byl to druh kontaktu. Něco z lidské bytosti vychází ven, kontaktuje bytost kraje okolo, ta mimoslovně „odpovídá“, dotýká se poutníka, jenž se vrací s nějakou zprávou, která většinou nejde přeložit do slov, anebo ji jde přeložit až příliš mnoha způsoby.

Můj překlad se snad dá vyjádřit těmito slovy: na počátku je něco od přírody, utváření terénu, potoky a mocnost půdy, co krajině dodává jakéhosi ducha ještě ne-lidského rodu – *nezvýrazněného, bez umění a příběhů* – řekl by J. F. Kennedymu jeho dvorní básník Frost.

Říká se tomu „omezení krajinou“ (*landscape constraint* moderní kulturní antropologie) a jedná se o soubor praktických i filozofických vlastností určující využívání krajiny, a tím i přístup ke světu. Bytost kraje, ještě ne-lidská, se pod dotykem lidí proměňuje na povrchu polností a zahrad i pod zemí – v říši mrtvých. Vpisují se do ní šťastná setkání milenců i smířené smrti laskavých babiček. Mrtví se přikládají k sobě a ke genui loci, sžívají se, vytvářejí kolektivní bytost, ve které září individuality héroů, světců, lidí dobré rady a pěvců. I bytost kraje roste a proměňuje se podle svých slavných a mrtvých.

V Čechách, té jakési Bohemii, jejíž vlastní jméno neznáme (má něco do činění s vodami, bukem a kruhem pohraničních horstev?), se nikdy nežilo lehce, osudy nedošly naplnění a lásky často zhořkly. Jistě tu byla radost, ale cítíme, že bol, práce a žal převládaly. Čiší tu smutek, samá práce, skromnost a odříkání. A to všechno je podloženo nějakým smířením blízkým útěšnému klidu. Výsledný dojem je velmi jemný, takže se dá snadno přehlédnout, ale silný – odevzdaná краса tlumených barev a citů, zázrak a vražda v pozadí. Bytost kraje se nás tu dotýká tím, co už

Křídla anděla z Lysé.

jiní mnohokrát popsali – melancholií a krásou. Zní ta slova jako klišé, ale nejspíš to je pravda.

Osudy lidí se přikládají k sobě, po čase splývají do jedné mnohohlavé bytosti. *Anaon* říkali v Bretani všemu tomu, co souvisí s mrtvými a jejich proměnou v ducha komunity a místa. Hřbitovy byly dlouhou dobu, u nás až do josefinských reforem, střediskem společenství živých a také ležely uprostřed obce. Vnímáme přes sebe, máme své vnitřní pocity, ale některé věci jdou zvenku, přicházejí odjinud, byt skrze nás. Celé to vyprávění o duchu místa není nějaký vnitřní pocit – jen to ne! Víím, že kdybychom vymřeli a někdo jiný přišel, i on bude po čase přetvářen, země a dávná plemena si ho přivlastní. Tážeme se a někdy vidíme, jak z lískových skořápek, rybích šupin, uhlíků dávných ohňů, stop ve skalách, tesaných hrádků a rozpadlých statků (a z pověrečného kříže načrtnutého u cesty do skalní stěny) vzniká bytost kraje.

Ne, nejsem plný nějakého pocitu, nic ve mně nevyvěřelo, svědčím o tom, s čím jsem se potkal, čeho se účastním a do čeho vplývám. Individualita postupně mizí, zůstává Bytost kraje, která je v hlíně a zemi. Mystický je například vztah rolníků k zemi, vědí, s čím zacházejí, ale neumějí to analyzovat. A pak je tu ještě něco mocnějšího než lidé – zelený muž, obří a samotná Gaia – ale nepotkal jsem ji, ani to, co je za ní. Čekám, chodím, kladu otázky a nepotřebuji odpovědi. Otázky jsou moje, vycházejí ze mne, ale odpovědi jsou cizincem, který se někdy nechává poznat, ale častěji na sebe pouze upozorňuje, že tu vůbec je.

Na povrchu toho malého rybníka, kterým jsou Čechy, je politika, globalizace, Evropa regionů. Hluběji je trápení, bezmoc, hrozba nezaměstnanosti, hrst úsměvů, modlitby všeho druhu, vděčnost. Ještě o něco níž by mělo být smíření, jehož se nedostává. Možná proto, že smíření má něco společného se směřováním. Čím dál víc lidí cítí, že patří k přírodě a k hloubce času. Říkají třeba o sobě, že mají keltskou krev. Ale to si nás jen zem přivlastňuje, protože žila v mnohých časech.

Přestávám se už bát. V dlouhém, upřeném pohledu této Bytosti je něco prastarého a silného, co nejde jednoduše zničit.

Stůj tiše. Les ví, kde jsi. Musíš mu dovolit nalézt tě.

David Wagoner